

Idrotten och naturen. Introduktion till specialnummer av *Idrott, historia & samhälle*

Av Daniel Svensson

”Njut av omgivningarna, se på detaljer i marken, stanna ibland och lär känna de fåglar och djur Du möjligen träffar på. Skapa över huvud taget roande moment under denna del av träningen, ty den skall till att börja med gå lekande lätt. Tänk på att Du ej blir en träningsmaskin, monotont arbetande.”

Så lät det 1948 när Gösta Olander, tränare tillika föreståndare för Vålådalens fjällstation, lade ut texten om naturens betydelse för träning och idrott.¹ År 2025 slog längdstjärnan Frida Karlsson ett slag för något liknande, när hon på sina sociala medier gick ut och kritiserade likriktningen inom elitidrotten: ”Vi riskerar att tappa det unika – det oförutsägbara, det mänskliga, det roliga”.²

Oavsett om man håller med Gösta och Frida eller ej står det klart att idrottens relation till naturen har en lång historia. Många idrotter började som geografiskt anpassade sätt att röra sig i landskapet och hade en stark anknytning till de naturliga förutsättningar som fanns på en given plats. Där det fanns gott om snö åkte man skidor, där det fanns frusna sjöar och vattendrag åkte man skridskor, spelade bandy eller ishockey, där det fanns vågor ägnade man sig åt surfing och nästa överallt spelades fotboll. Under 1900-talet har dessa kopplingar gradvis försvagats när idrotten i allt högre utsträckning har flyttat till anpassade (inomhus)anläggningar för träning och tävling. Antalet gräs- och grusplaner har minskat till förmån för konstgräs, längdskidor åks numera företrädesvis på konstsnow, historiska utomhusidrotter som bandy, simning och skridskor bedrivs i dag ofta inomhus. Denna utveckling, som kan kopplas till begreppet sportifiering och dess inneboende logik om att sträva efter ökad prestation genom att hela tiden skapa bättre förutsättningar för träning och tävling, har på vissa sätt underminerat idén om att idrottande i naturen ska leda till emotionellt engagemang och en därpå följande hållbar praktik. Sportifieringsprocessen har dock inte inneburit att det helt saknas relationer mellan idrotten och naturen utan snarare till att sådana relationer kommit att ses ur nya perspektiv i takt med att miljökrisen blivit alltmer akut.

Till det här specialnumret av *Idrott, historia & samhälle* sökte vi efter bidrag som gav sig i kast med historiska dimensioner av idrottens relation till natur och miljö. Dels med fokus på enskilda idrotter, evenemang eller personer, dels inriktade på övergripande frågor kopplat till träning, tävling, utrustning, ideo-

1 Olander, Gösta, *Träningsråd för skidåkare* (Stockholm 1948), s. 4.

2 Karlsson, Frida, Instagram, 17 september 2025. <<https://www.instagram.com/fridakarlsson/>>.

logi och organisation. Resultatet som nu föreligger är en spännande blandning av idrotter, tidsperioder och platser – liksom av olika teoretiska och metodologiska utgångspunkter.

Resan inleds inom museisektorn, med John Bergs artikel ”Megafon för människans tidsålder: En kritisk diskursanalys av miljöfrågans framställning på Riksidrottsmuseum”. Berg menar att museisektorns historiskt svala intresse för frågor om miljömässig hållbarhet avspeglas i Riksidrottsmuseums utställning, där miljöfrågor prioriteras relativt lågt och presenteras som om de inte borde stå i vägen för fortsatt utveckling inom idrotten. Genom att använda teorier om museologi och antropocen (människans tidsålder) gör Berg en kritisk diskursanalys av museets utställningar och jämför dessa med RF:s styrdokument. Slutsatsen är att Riksidrottsmuseum presenterar miljöfrågor ur ett tydligt antropocentriskt perspektiv. Dessutom framställs det som om miljöfrågor i första hand bör lösas genom tekniska framsteg, vilket signalerar en stark tro på mänsklig förmåga. Det antropocentriska synsättet är också, menar John Berg, tydligt i museets uppmaning till besökarna att ta individuellt ansvar för att hantera miljöfrågor snarare än att adressera strukturella förändringar.

Från museet rör vi oss mot skidbacken och Marie Larnebys artikel ”Den hotade skidåkningen: Nostalg och framstegstanke i skidåkares berättelser om naturen som plats för alpin skidåkning”. Under de senaste 150 åren har alpin skidåkning utvecklats och vuxit till en global industri som i allt högre grad påverkas klimatförändringar. Genom semistrukturerade intervjuer med tio alpina skidåkare, som arbetar eller har arbetat med alpin skidåkning som skidlärare eller tränare, analyserar Larneby samspelet mellan natur och kultur inom skidsporten. Två parallella natur-kulturperspektiv framträder: å ena sidan ett dualistiskt synsätt där intervjupersonerna pratar om naturen på ett skyddande sätt och reflekterar över mänsklig påverkan på naturen. Å andra sidan en mer holistisk syn som gör det möjligt för dem att utföra alpin skidåkning som en del av naturen, genom att använda den varsamt och uppskatta interaktionen. De intervjuade skidåkarna rör sig mellan nostalgi och progressivt tänkande i sin anpassning till naturens villkor för skidåkning. Detta tydliggörs genom Larnebys delvis historiska ansats, där förändringar i tillgången på (och produktionen av) natur- och konstsnö från 1960-talet till i dag ges stort utrymme. Alpin skidåkning som utomhusaktivitet är hotad, och en dekontextualisering (inomhusskidåkning) riskerar att viktiga egenskaper hos skidåkningen går förlorade. Som en av intervjupersonerna reflekterar kring förändringen från att 1969 ha fått klara sig utan lift och i stället gå upp för backen: ”I dag är ju alpin skidåkning så nära stadsmiljö man kan komma, fast det råkar vara på en skidort.” Mina egna minnen av skidåkning i Geilo på 1990-talet jämfört med i dag får mig att nicka instämmande. Ser man ens Hallingskarvet för alla stugor längre?

Om berget står i centrum i Larnebys artikel, står bristen på naturliga bergsmiljöer i fokus i Christian Tolstrup Jensens bidrag "When 'mountains' come to town: Alpine Facilities in Denmark 1941–2018". Tolstrup Jensen visar hur den historiska utvecklingen av anläggningar för alpin skidåkning i Danmark och deras relation till naturen kan delas in i tre faser. I samtliga av dessa har naturen varit en viktig grund för anläggningarnas dragningskraft. I den första fasen, ca 1880–1970, baserades anläggningarna på vad den oförändrade naturen kunde erbjuda och relationen till naturen framstod som självklar och oproblematiske. Skidåkning var en social aktivitet i naturen, vilket fortfarande var relevant i den andra fasen. Men under perioden från 1970-talet till 1980-talet ledde ett nytt intresse för alpin skidåkning, sporrat av skidturismen och framväxande företag inom den näringen, också till byggandet av flera nya backar med liftar i Danmark. Människans påverkan blev tydligare, samtidigt som en likhet med verklig alpin natur var viktigt. När vintrarna blev varmare på 1990-talet blev alpina anläggningar än tydligare ett slags artificiella konstruktioner vars koppling till naturen försvagades (men ändå inte försvann helt). Tolstrup Jensen nyanserar därmed naturens betydelse för alpin skidåkning som påpekats i tidigare forskning om alpin skidåkning och visar att uppfattningar om natur är viktiga även i konstruerade landskap.

Från den konstruerade skidbacken glider vi vidare till relationen mellan människa, häst och natur. Noemi Steuerwald, som under 2024–2025 varit gäst-doktorand i Malmö, har i sin artikel "Taming or Revering Nature? Equestrian Sports as a Mirror of Nature Perceptions in the Early 20th Century" fokus på hur idéer om naturen kommer till uttryck inom ridsporten, en idrott som historiskt har varit starkt förknippad med naturen. Steuerwald visar hur hästen blev föremål för olika idéer om naturen, kopplade till olika sorters natursyn. Det kunde handla om ett behov av att tämja och erövra både häst och natur i bredare bemärkelse, men även om hästen och ridsporten som en sorts motvikt till det moderna industrisamhället och dess teknikoptimism. Andra lyfte fram hästsporten och naturen som varor, något som skulle upplevas genom resor och tävlingar. Dessa olika idéer om häst och natur var tätt sammankopplade med politiska idéer om klass, ras och kön. Steuerwald analyserar hur sådana föreställningar formade ridsportens praktiker i allt från träning och tävling till skötsel och avel. Studien visar att ridsporten, liksom de andra sporter som diskuteras i det här numret, både speglade och formade samtida debatter om natur och modernitet.

Spänningsförhållandet mellan natur, modernitet och idrott har belysts i samtliga av specialnumrets artiklar. Ett historiskt perspektiv på idrottens förhållningssätt till naturen kan bidra med betydelsefulla insikter om hur inneboende idrottslogiker om prestation och tävlan ständigt utmanas av andra, mer övergripande värden kopplade till vår plats i världen. Många idrotter har vuxit

fram ur praktiska utmaningar i vår relation till naturen. Även om (eller just för att?) dessa utmaningar i dag ser väldigt annorlunda ut än de gjorde i början av 1900-talet, är ett längre historiskt perspektiv nödvändigt om idrotten ska kunna anpassa sig till en föränderlig omgivning och samtidigt minska sin egen negativa påverkan på miljön.

Som flera av artiklarna visar är samspelet mellan idrotten och naturen komplext och föränderligt, beroende på tidsperiod, geografisk och kulturell kontext, samt vilken idrott det handlar om. Ska vi ta med oss idéerna från Gösta Olander, den tydligaste uttolkaren av en "naturlig" träningstradition i Sverige under 1900-talet, in i antropocen behöver den historiskt betydelsefulla strömningen av naturromantik kompletteras med en kritisk blick på de förändringar som pågår och som vi är med om att skapa. Njut för all del av omgivningarna, se gärna detaljer på marken, men kanske behöver vi också stanna upp och ägna en tanke åt de fåglar och djur som vi på grund av föroreningar, klimatförändringar och överexploatering inte längre träffar på. Studier om skidåkare i svenska fjäll, om danska alpinkonstruktioner, om hästar eller idrottsmuseer, visar hur idrotten har sportifierats och hur relationen till naturen har förändrats över tid. Här kan idrottshistorisk forskning bidra till ökad förståelse kring hur och träning och tävling påverkar vår tids stora utmaningar. För, som Frida Karlsson redan konstaterat, riskerar vi att tappa något väsentligt om idrotten inte tar sådana utmaningar på allvar.